BRANCZEIZ ANNA

Példázat az öngyilkosságról – széljegyzetek John Berryman egy versének margójára

Összefoglalás ◆ *Esszémben az egyik legismertebb 20. századi amerikai költő, John Berryman* Az öngyilkosságról (Of Suicide) *című versével foglalkozom, amely Jánosy István fordításában magyarul is hozzáférhető. Berryman életrajzából tudjuk: tizenegy éves volt, amikor apja öngyilkosságot követett el, és később, hatvankét éves korában ő maga is saját kezűleg vetett véget az életének. Megközelítésemben azonban amellett érvelek, hogy e tragikus események ismerete alapvetően nem segít hozzá a költemény árnyaltabb megértéséhez. Berryman versében kiemelten fontosnak tűnik az utalás Epiktétoszra és Lukács evangélistára. Munkámban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a két szerző gondolatai hogyan kapcsolhatók a vershez, és hogyan veszi át, hogyan írja újra azokat Berryman. Elsősorban a sztoikusok halálról és öngyilkosságról alkotott felvetéseit, illetve Lukács boldogság- és jajmondásait vetem össze a Berryman verséből kibontható elképzelésekkel.*

Kulcsszavak: John Berryman, Epiktétosz, Lukács, költészet és életrajz, öngyilkosság

Parable on suicide – thoughts on one of the poems of John Berryman

Summary ◆ *The essay focuses on John Berryman's poem* Of Suicide. *Berryman was among the best known American poets of the 20th century. This piece of work also has a Hungarian translation by István Jánosy. As it turns out in the biography of Berryman, his father committed suicide when the poet was 11 years old only, and also Berryman did it later at age 62. In my approach, I claim that knowing about these tragical life events does not help to understand the poem in its details. Given that allusions to Epictetus and Luke seem to be especially significant in the poem, the essay aims to reply to the question of how the thoughts of these two authors relate to the poem; and how Berryman uses and rewrites them. Above all, I aim to elaborate on*

two ideas by interpreting the work of Berryman: first, I review the assumptions of stoic philosophy on death and suicide, then I reflect on Beatitudes and Woes of Luke.

Keywords: John Berryman, Epictetus, Luke, poetry and biography, suicide

Of Suicide	**Az öngyilkosságról**[1]
Reflexions on suicide, & on my father, possess me. I drink too much. My wife threatens separation. She won't „nurse" me. She feels „inadequate". We don't' mix together.	Gondolatok kínoznak az öngyilkosságról és apámról. Túl sokat iszom. Feleségem válással fenyeget. Hogy ő nem lesz „ápolóm". Úgy érzi, „alkalmatlan" rá. Nem illünk össze.
It's an hour later in the East. I could call up Mother in Washington, D. C. *But* could she help me? And all this postal adulation & reproach?	Keleten eggyel többet mutat az óra. Fölhívhatnám anyát Washington D. C.-ben. *De* vajon ő segíthet rajtam? És mindez a postai hízelgés és szidás?
A basis rock-like of love & friendship for all this world-wide madness seems to be needed. Epictetus is in some ways my favourite philosopher. Happy men have died earlier.	Szerelem és barátság sziklaszilárd alapja – azt hiszem, ez hiányzik e világ-tág őrületben. Bizonyos tekintetben Epiktétosz a kedvenc filozófusom. Boldog emberek korábban haltak.

[1] Jánosy István fordítása. Azokat a szövegrészeket pontosítottam, amelyek valamilyen irányban alakítják az értelmezést. Jelentésesnek tartom, hogy az eredeti szövegben Berryman jelöli, hogy idézi a feleség szavait. Ezzel szemben Jánosy elhagyja az idézőjeleket. Az „I could call up Mother" sorból feltűnően hiányzik a „my" birtokos névmás, Jánosy viszont betoldja a birtokos személyragot: „fölhívhattam volna anyámat". Érzésem szerint az ötödik strófa első sorában Jánosy megoldásában („taníthatom a 3. evangéliumot") kevéssé hangsúlyos a hezitálás kifejezése. Ezért hagytam el a „-hat" toldalékot, és szúrtam be helyette a „tán" határozó szót. Az utolsó strófában a „terrors came on him" értelmezésem szerint több asszociációt enged meg, mint Jánosy fordítása, ráadásul Jánosy ezt a szöveghelyet egyes szám első személybe írja át („Mégis szorongott. Mint én is.") Ezért döntöttem a „rémek törnek rá" kifejezés mellett.

I still plan to go to Mexico this summer.
The Olmec images! Chichén Itzá!
D. H. Lawrence has a wild dream of it.
Malcom Lowry's book when it came out I
taught to my precept at Princeton.

Tervem mégis: nyáron Mexikóba megyek.
Az Olmec-szobrok! Chichén Itzá!
D. H. Lawrence merész mexikói álma.
Malcolm Lowry könyve mikor megjelent,
tanítottam Princetonban.

I don't entirely resign. I may teach the Third Gospel
this afternoon. I haven't made up my mind.
It seems to me sometimes that others have easier jobs
& dot hem worse.

Teljesen mégsem mondok le. Tanítom tán a harmadik evangéliumot
ma délután. Még nem döntöttem.
Úgy tetszik néha, másoknak könnyebb a dolguk
& rosszabbul végzik.

Well, we must labour & dream. Gogol was impotent,
somebody in Pittsburgh told me.
I said: At what age? They couldn't answer.
That is a damned serious matter.

Hát akkor melóznunk kell és álmodnunk.
Gogol impotens volt,
mondta nekem valaki Pittsburgben.
Kérdeztem: Mennyi idősen? Nem tudta.
Pedig ez halálosan komoly dolog.

Rembrandt was sober. There we differ.
Sober.
Terrors came on him. To us too they come.
Of suicide I continually think.
Apparently he didn't. I'll teach Luke.

Rembrandt józan volt. Ebben különbözünk.
Józan.
Rémek törtek rá. Mint ahogy ránk is.
Az öngyilkosságon tűnődöm szüntelen.
Nyilván ő nem. Tanítom Lukácsot.

Bevezetés: az életrajzi megközelítés korlátai

John Berryman (1914–1972) amerikai költő olyan, talán a magyar olvasók számára is ismert szerzők kor- és pályatársa, mint Sylvia Plath és Anne Sexton.[2] Életének tragédiái és súlyos

[2] Berryman nem csak költőként ismert. Egyetemi tanárként Iowában, a Harvardon, a Princetonon és Minneapolisban is tevékenykedett. Behatóan foglalkozott Shakespeare műveivel, Stephen Crane költészetéről könyvet is írt. Lírájára nagy hatást gyakorolt többek között W. B. Yeats, Ezra Pound, W. H. Auden és Walt Whitman: verseikről elemző esszéket, kritikákat is publikált. Berryman egyik legismertebb és legtöbbet elemzett műve az 1969-es *The Dream Songs (Álomdalok)* című, 385 darabból álló hosszúvers, amely részletekben magyarul

pszichés zavarai, alkoholizmusa miatt szubjektumközpontú verseit a vallomásos költészet műfaji keretei között olvassák. Noha a versek valóban merítenek a költő életéből, ez a megközelítés mégis vitatható. Főként azért, mert azzal, hogy ezeket a valós eseményeket, konfliktusokat számon kérik a verseken, azok egyedi, sajátos vonásai elhalványulnak (erről bővebben írok Berryman más kötetei, ciklusai kapcsán is: Branczeiz, 2020a; Branczeiz, 2020b). Berryman gyermekkorának egyik legnagyobb traumája, hogy apja öngyilkosságot követett el – 1972-ben ő maga is saját kezűleg vet véget az életének. *Az öngyilkosságról* című verse az egyik legnyíltabb megnyilatkozása ennek a tragikus élménynek: ebben a versében ér össze először az apa halálának emléke és a saját halál gondolata. Ez a vers ugyanis eredetileg az 1971-es *Love & Fame (Szerelem & hírnév)* című kötetben (Berryman, 1989[2]) jelent meg, alig egy évvel a költő halála előtt. De túlságosan is leegyszerűsítenénk a verset, ha pusztán vallomásként, az életrajz kísérőszövegeként olvasnánk, még ha a biográfia tényeinek ismerete kifejezetten erre csábít is.

Berryman verseinek recepciójában – a vallomásos költészet sokat vitatott terminusának jegyében – egyébként is meghatározóak az életrajzi megközelítések. A nekrológ műfaji sajátosságai közé tartozik, hogy egy irodalmi művet egy szerző életének illusztrálására használnak. Erre mutat példát Jack V. Barbera szövege, amely alig egy évvel Berryman halála után született (Barbera, 1972). Jellemzőnek tartom ugyanakkor, hogy monográfiájában J. M. Linebarger *Az öngyilkosságról* első strófáját idézve csak annyit jegyez meg, hogy itt mutatkoznak meg a leginkább a költő szorongásai (Linebarger, 1974: 136). Amellett, hogy Berryman lírájának befogadásában különben is megfigyelhető egy hangsúlyeltolódás az 1967-es *Álomdalok* című ciklusa felé, úgy vélem, hogy a *Szerelem & hírnév* című kötet recepciótörténetét, amely a verséhez hasonlóan alakult, Adorno kései művekről alkotott gondolatai árnyalhatják:

> *Szokásos magyarázat, hogy e művek az aggálytalanul megnyilatkozó szubjektivitás vagy még inkább, úgymond, a »személyiség« termékei, mely önmaga kifejezése érdekében áttöri a forma kereteit, a harmóniát önnön szenvedésévé, disszonanciájává változtatja, és az érzéki bájt a szabaddá tett szellem függetlensége nevében megveti. E felfogás a kései műveket a művészet peremvidékére száműzi, és a dokumentumhoz teszi hasonlatossá; […] csak ritkán hiányoznak az [alkotó] életére és sorsára vonatkozó utalások* (Adorno, 1998: 221).

is olvasható Ferencz Győző és Jánosy István fordításában a *Henry sorsa* címmel megjelent válogatott kiadásban (Berryman, 1988). Költészetéről magyar nyelven eddig csak fordítói tollából jelentek meg tanulmányok (Jánosy, 1981; Ferencz, 1999). Jelen esszé része egy John Berryman költészetére és recepciótörténetére fókuszáló disszertációs munkának. Kutatásaimat 2019 áprilisa és szeptembere között a Tempus Közalapítvány Magyar Állami Eötvös Ösztöndíjának támogatásával a dublini Trinity College-ban folytathattam.

Berryman befogadástörténetében még a tragikus vég is hozzájárul ahhoz, hogy költészetét ily módon szemléljék. Ennek szemléletes és ugyanakkor szélsőséges megfogalmazását olvashatjuk Jánosy István utószavában, melyet a Berryman verseit egybegyűjtő fordításkötethez írt: „Berryman költeményeiben maradéktalanul megkapjuk annak a pszichés kórfolyamatnak a dokumentumanyagát – szinte orvosi pontosságú anamnézisét –, amely végső soron szükségszerűen vezetett oda, hogy 1972. január 7-én a Mississippi jegére ugrott" (Jánosy, 1988: 128).

Jánosy meglátásai vitathatók. Berryman *Az öngyilkosságról* című verse persze olvasható lélektani nézőpontból, az öngyilkosságot tervező személy megnyilatkozásaként. De nyilvánvalóan problematikus retrospektív szögből, tényadatként kezelni a műveket. Igaz, különösen nehéz elvonatkoztatni egy ilyen megközelítéstől, ha tudjuk, milyen életrajzi vonatkozásai vannak a szövegnek.

Az első két strófa valóban rendkívül személyes; a veszteség, a hiány, a testi leépülés és az érzelmi elzárkózás mozzanatai pedig a saját halál metaforájaként is felfoghatók. Az odavetett, rövidre zárt tőmondatok sorozata, a feleség szavainak átvétele („She won't »nurse« me. She feels »inadquate«." / „Hogy ő nem lesz »ápolóm«. Úgy érzi, »alkalmatlan« rá.") szarkasztikus, elutasító hangot üt meg. Az „I could call up Mother" („felhívhatnám anyát") szintagmából feltűnően hiányzik a birtokos névmás („my Mother" / „az anyámat"), ami meglátásom szerint szintén elutasító hangot sejtet. A „*But* could she help me?" („*De* vajon ő segíthet rajtam?") kérdésben pedig a kurzivált kötőszó miatt hangsúlyos az elutasítás gesztusa. A versbeszédre ugyan eleve jellemző a tömörség, a sűrítés, mindennek fényében ugyanakkor a strófák közötti laza logikai kapcsolat is értelmezhető az öngyilkosságot fontolgató én tétova gondolkodásának megmutatkozásaként. Tovább árnyalhatja ezt a megközelítést, ha a pszichoanalízis eszköztára felől közelítünk a szöveghez, és például a feleséggel való konfliktust bontjuk ki a szövegből. Ez ugyanakkor csak egy megközelítési lehetőség, és közel sem az egyetlen.

Az allúziók szerepe a versben

Az individuális perspektíva a költemény egészében meghatározó. Az allúziók (Epiktétosz, Lukács, D. H. Lawrence, Malcolm Lowry, Gogol és Rembrandt neveinek említése) az énkeresés, az önmegértés vágyát is magukban hordozzák. Ugyanakkor túl is mutatnak a vers személyes rétegén, újabb és újabb jelentésekkel gazdagítják a szöveget. Emellett a tanítás („I may teach Third Gospel this afternoon" / „tanítom tán a harmadik evangéliumot ma délután", „I'll teach Luke" / „tanítom Lukácsot") olyan beszédhelyzetet feltételez, amelyben nem csupán

magamról akarok valamit mondani, nem csupán valamilyen privát élményt akarok elbeszélni, hanem olyasmit is, ami általánosítható, bárki számára fontos tanulságokkal szolgál. A cím és a felütés is elmélkedő, reflektált, ezzel együtt egy némileg tárgyilagosabb versbeszélői pozíciót körvonalaz, mintha az én direkt módon fejezné ki a maga öngyilkossági tervét.

Véleményem szerint tehát példázatként is olvashatjuk Berryman versét – különösen, ha figyelembe vesszük az evangéliumi utalást. Ezt az értelmezést támasztják alá az aforizmaszerű kijelentések is: „Happy men have died earlier." („A boldog emberek korábban haltak."); „[…] others have easier jobs / & do them worse." („[…] másoknak könnyebb a dolguk / & rosszabbul végzik."); „Well, we must labour & dream." („Hát akkor melóznunk kell és álmodnunk."), „Terrors came on him. To us too they come." („Rémek törtek rá. Mint ahogy ránk is.")

De mit mond Berryman verse az öngyilkosságról, milyen a viszonya a halálhoz? A már halott alkotók és gondolkodók olyanok a szövegben, mint viszonyítási pontok a nehézségek és a vég megértésében. A versnek e szálai kulturális, lélektani és társadalmi vonatkozásban is túlságosan tarka képet adnának ahhoz, hogy fókuszáltan össze lehessen rendezni őket egyetlen olvasatban. Az Epiktétosz- és Lukács-utalások ugyanakkor keretbe fogják a többi említést: Epiktétosz a lírai beszélő elfogult kijelentése („Epictetus is in some ways my favourite philosopher." / „Bizonyos tekintetben Epiktétosz a kedvenc filozófusom"); Lukács evangéliuma pedig a többszöri említés miatt tűnik kiemelten fontosnak.

Tűnődések az öngyilkosságról: Berryman és a sztoikusok

Epiktétosz sztoikus filozófus sokat idézett *Kézikönyvecské*jének alaptétele szerint „egyes dolgok [a] hatalmunkban vannak, más dolgok nincsenek" (Epiktétosz, 1978: 5), és csak olyan dolgokkal érdemes dacolnunk, amelyekre hatással tudunk lenni. „Ne feledd, hogy a dráma, amelyikben színész vagy, olyan, amilyennek a betanítója akarja: ha rövidre szabja a szereped, rövid ideig, ha hosszúra, sokáig játszol. Ha a koldus szerepét osztja rád, azt is a természethez hűen alakítsd. […] A te kötelességed az, hogy a rád bízott szerepet szépen eljátszd; a szerep kiválasztása másra tartozik" (uo., 13). Epiktétosz szerint a betegséggel, a halállal és a szegénységgel szemben tehetetlenek vagyunk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ignorálnunk is kell mindezt. „A halál, a száműzetés és minden a világon, ami irtózatosnak látszik, mindennap szemed előtt lebegjen! Leginkább azonban a halál. Sohasem fogsz akkor közönséges dolgokra gondolni, és nem is fogsz túlságosan vágyakozni valamire" (uo., 14). Epiktétosz az öngyilkosságról – Diogenészt idézve – csak futólag jegyez meg egy gondolatot a szabadságról szóló töredékében: „Ezért csak azokról mondhatjuk, hogy szabadok, akik nem viselik el a

fogságot, hanem mihelyt elfogták őket, haláluk árán is elkerülik. Diogenész valahol szintén ezt mondja: »egyetlen eszköz van a szabadság biztosítására: ha készek vagyunk meghalni« […]" (Epiktétosz, 1983: 76).

Ezzel kapcsolatban érdemes felidéznünk egy másik sztoikus filozófus, Seneca elgondolásait is. „Ne is szeressük, ne is gyűlöljük túlságosan az életet. S még ha az ész azt tanácsolja is, hogy vessünk véget, nem vaktában, s nem elhamarkodva kell gyors elhatározásra jutni" (Seneca, 2019: 87) – írja Seneca az *Erkölcsi levelek* XXIV. darabjában. Az öngyilkosság tehát Seneca szerint mérlegelés tárgya lehet, a mi döntéseink szabályozhatják. Mintha az öngyilkossággal uralni tudnánk a halált, mintha nem lennénk tehetetlenek sorszerűségével szemben. Ez részben igaz is, de Seneca ennél árnyaltabban fogalmaz. „A bölcs hát addig él, ameddig élnie kell, s nem ameddig élni tud. […] Mihelyt gyanússá kezd válni a szerencse, gondosan mérlegeli, nem kellene-e nyomban eltűnnie. Úgy véli, mindegy, hogy a halált előidézi vagy kapja […]. Az, hogy hamarabb vagy később halunk meg, nem fontos; az a fontos: jól-e vagy rosszul. Jól meghalni pedig annyi, mint elkerülni azt a veszélyt, hogy rosszul élj" (uo., 140).

A halál tehát csak annyiban uralható, hogy alakíthatjuk a felé vezető utunkat: ha a méltóságunkat az szolgálja, vállalhatjuk az önkéntes halált. Más szavakkal, miként Barcsi Tamás írja: a sztoikusok szerint „az öngyilkosság akkor *megengedhető, ha az élet már nem élhető emberhez méltó módon.* A sorscsapásokat, a fájdalmat ugyan bátran kell viselnünk, hiszen nem az számít, hogy mi történik velünk, hanem hogy erényesen viszonyulunk-e ahhoz. Viszont ha az ember *már senkinek nem lehet hasznára, vagy már csak a fájdalommal tudna törődni,* akkor elfogadható, ha a halált választja" (Barcsi, 2015: 78).

Némileg triviálisnak tűnhet hozzákapcsolni Epiktétosz már idézett meglátásait Berryman szövegéhez. A „happy men have died earlier" („[a] boldog emberek korábban haltak") és az ezt ellentételező következő strófa első sorai („I still plan to go to Mexico this summer." / „Tervem mégis: nyáron Mexikóba megyek.") ugyanakkor valóban könnyen párhuzamba állíthatók Epiktétosz útmutatásaival. A „halál ellenére mégis" gondolata Berryman versében a beletörődést, az elkerülhetetlen vég elfogadását fejezheti ki. A költemény már idézett aforizmaszerű kijelentései is kapcsolhatók Epiktétosz tanaihoz arról, hogy egy bizonyos ránk osztott szerepet kell eljátszanunk az életben, függetlenül attól, hogy ez a szerep mivel jár. Ezt húzza alá a „Well, we must labour & dream." („Hát akkor melóznunk kell & álmodnunk.") beletörődő megállapítása.

Berryman verse nem nyilvánít explicit véleményt az öngyilkosságról: az allúziókon keresztül csak közvetetten beszél róla. Az utolsó előtti sor („Of suicide I continually think.” / „Az öngyilkosságon tűnődöm szüntelen.”) egyrészt értelmezhető úgy, hogy az én komolyan fontolgatja, hogy öngyilkosságot követ el. Másrészt, ha a sztoikus tanok felől nézünk rá, ez azt is hangsúlyozza, hogy foglalkozni kell a halállal, hogy a halálnak folyton a szemünk előtt kell lebegnie. Erre irányuló törekvésként is felfogható, ahogy a lírai beszélő mások (Epiktétosz, Lukács, Lowry, Lawrence, Gogol és Rembrandt) gondolatain és sorsán keresztül közelít az öngyilkossághoz. Ez azt is feltételezheti, hogy a magam számára az önként vállalt halál sem belátható, kiismerhető terep, azaz nem uralhatom magabiztosan, legalábbis nem olyan tudatos döntések eredménye, mint ahogy azt Epiktétosz vagy Seneca elmélkedései körvonalazzák. De lehet úgy is értelmezni ezeket a sorokat, hogy az én – Seneca szavaival élve – a bölcs higgadtságával mérlegeli, mikor lenne érdemes eltűnnie. („I said: At what age? They couldn’t answer.” / „Kérdeztem: Mennyi idősen? Nem tudta.”)

A „halál ellenére mégis” gondolata azért vet fel további megközelítési lehetőségeket, mert látszólag ellentmondásban áll azzal az érzésvilággal, amit a költemény egésze sugall. Naivan azt kérdezhetnénk, hogyan lehet boldog valaki, aki folyton az öngyilkosságra gondol, akit a felesége válással fenyeget, akit „világ-tág őrület” vesz körül. Ezt is magyarázhatja az Epiktétosz-utalás. „Ne feledd: ha a természetüknél fogva függő dolgokat függetleneknek tartod, és a más dolgait a magadéinak tekinted, minduntalan akadályokba ütközöl, bánkódni és háborogni fogsz, […] de ha csak azt tartod a tiednek, ami valóban a tied, […] nem történik veled semmi baj.” Epiktétosz szerint akkor tudjuk elérni azt, „ami egyedül hozza létre a függetlenséget és a boldogságot”, ha ezt szem előtt tartjuk (Epiktétosz, 1978: 5–6). Ennek tükrében az lehet a benyomásunk, hogy a vers „it seems to me sometimes that others have easier jobs / & do them worse” („néha úgy tetszik, másoknak könnyebb a dolguk / & rosszabbul végzik”) sorai éppen erről állítanak valamit: vagyis azt, hogy a boldogság nem feltétlenül a könnyű és a jó velejárója.

Az öngyilkosság társadalmi kontextusa: Berryman és Lukács evangélista

Ehhez a boldogságfelfogáshoz meglátásom szerint jól kapcsolhatók Lukács evangélista boldogság- és jajmondásai, amelyek gazdagon árnyalják Berryman versének halálról alkotott képét is. A boldogságmondásoknak két változata ismeretes: az egyik Lukács, a másik Máté evangéliumában olvasható. Lukács evangélista a szegényekhez, elesettekhez szóló boldogságmondásai ugyanakkor kiegészülnek a gazdagokhoz, a jó sorsúakhoz szóló, fenyegető

hangvételű jajmondásokkal. Papp Miklós a *Hegyi beszéd*hez fűzött kommentárjában a „megvigasztaltság" érzülete felől ragadja meg a boldogságmondásokat. „A megvigasztaltság azt jelenti, hogy a szenvedés és a halál elveszítette halálos fullánkját" (Papp, 2005: 41). Vagyis Papp gondolatai szerint a megvigasztalt ember azzal a bizonyossággal tekint előre, a halál felé, hogy nincsen teljesen kiszolgáltatva az időnek és sorsnak: „[…] nem is bénítja meg, ha valami félelmetesnek tűnik, ha az események nem alakulnak a várakozásának megfelelően, ha nem kapja meg a maga igazát, ha a nyereség és a veszteség számlája nem fedezi egymást, ha sohasem rehabilitálják" (uo.). Ezek szerint a boldogságmondások illeszkednek a sztoikus filozófia alaptételéhez, hiszen annak elfogadását segítik, amivel szemben tehetetlenek vagyunk. A boldogságmondások szerkezete („boldogok, akik…, mert…") is részben ezt nyomatékosítja.

Arra a kérdésre, hogy Berryman miért Lukácsot, és miért nem Mátét említi a versben, a boldogság- és jajmondások antitézises felépítése adhat választ, ami csak Lukács evangéliumának szövegében jelenik meg. Philip Coleman meggyőzően igazolja monográfiájában, hogy Berryman költészetében meghatározó a társadalmi reflektáltság, a szociális problémákkal szembeni fogékonyság (a vers kapcsán lásd: Coleman, 2014: 184). *Az öngyilkosságról* utalása Lukácsra értelmezhető ebben a keretben is, és megtámogatja azt az esszé elején felvetett gondolatot, hogy Berryman verse túlmutat a személyes összefüggéseken, vagy pontosabban: a befelé és a kifelé forduló tekintet, a saját magam és általában az individuum helyzetére irányuló reflexiók kiegészítik egymást.

A legösszetettebb jelentéseket talán a vers „Terrors came on him. To us too they come."(„Rémek törtek rá. Mint ahogy ránk is") sora foglalja magában. A „terror" (rémület, félelem, rettegés, rémuralom stb.) nemcsak az én belső szorongásainak metaforájaként érthető, hanem utalhat a 20. század történelmi eseményeire, és az ezek nyomán gyorsan és kaotikusan változó társadalmi viszonyokra is.

Ez a kettős látásmód – legalábbis a boldogság- és jajmondások tekintetében mindenképpen – Lukácsra is jellemző. Mint arra Josef Ernst Lukács-kommentárjában rámutat, az evangélista ahhoz az új hitértelmezéshez igazodik, amelyben az individuális eszkatológiára, illetve a személyes halálra vonatkozó kérdés kerül előtérbe. „A közeli vég várásából állandó készenlét lesz, a kollektív világvége helyére lép az egyéni élet végéről való elgondolkodás, és annak átgondolása, ami majd utána jön" (Ernst, 2010: 204–205). Ernst ugyanakkor a jajmondásokat az akkori kor vallási és társadalmi konfliktusainak tükrében, Lukács szociális érzékenysége felől magyarázza, amelyhez ebben az esetben hozzájárul az eszkatologikus perspektíva (uo., 124). „A jajkiáltások (…) felhívják a figyelmet egy új etikai magatartás kialakításának

sürgősségére, és a megszólítottakat fel akarják készíteni Isten uralmának üdvösségére" (uo., 125).

Összegző gondolatok

Berryman *Az öngyilkosságról* című verse személyes nézőpontból közelítve azt viszi színre, hogyan kapcsolódik az én privát története a világ eseményeihez és mások sorsához.[3] Különösen a Lukácsra tett utalás tágítja tovább ezeket a kereteket. A versbeszélő már azzal is kilép az énközpontú személyességből, hogy az említéseken keresztül mások felé is odafordítja a tekintetét. Az, hogy éppen Lukács evangéliumát idézi az olvasó emlékezetébe, a versnek azokat a részeit világítja meg, amelyek – akárcsak Lukács jajmondásai – értelmezhetők a társadalmi-történeti valóság kontextusában is. Ehhez köthető az a gondolat is, hogy a sztoikus felfogásban, Epiktétosz és Seneca példáiban az öngyilkosság nem csupán az individuum sorsát alakító tett, hanem egyúttal erkölcsi üzenet hordozója is az élethez fűződő erényes viszonyulásról.

IRODALOM

ADORNO, T. W. (1998): Beethoven kései stílusa. (ford.: Bán Zoltán András) In: UŐ.: *A művészet és a művészetek.* Budapest, Helikon, 221–224.

BARBERA, J. V. (1972): John Berryman: R. I. P. *Journal of Modern Literature* 2(4): 547–553.

BARCSI T. (2015): Mit jelent megtanulni meghalni? I. Seneca és Montaigne halálfelfogásáról. *Nagyerdei Almanach* 6(1): 61–131.

BERRYMAN, J. (1989): *Collected Poems 1937–1971.* New York, Farrar, Straus & Giroux.

BERRYMAN, J. (1988): *Henry sorsa.* (ford.: Ferencz Győző és Jánosy István) Budapest, Európa.

BÓKAY A. (2017): Sorszáró színterek – öngyilkosságpoétikák: József Attila Juhász Gyuláról és önmagáról. In: VERES András (szerk.): *„a lélek, a lét türelme": Tanulmányok József Attiláról.* Budapest, Balassi Kiadó, 39–48.

[3] Ilyen tekintetben Berryman *Az öngyilkosságról* című verse emlékeztet arra a költészetfelfogásra is, amely szerint „[…] vannak olyan tárgyak, képkonstrukciók, amelyek kifejezetten a bensőség tevékenységi területén adódnak, és a világ egyéb dolgai igazából csak ezek sokféle fénytörésű prizmáin keresztül érthetők meg" (Bókay, 2017: 40). Egyes értelmezők ezeket a relációkat a pszichoanalízis önismereti gyakorlata felől igyekeznek megvilágítani. Erre példa többek között Miranda Sherwin (2011), Helen Vendler (1995), illetve Horváth Rita (2005) megközelítése: e szerzők a versek grammatikai énjét egy identifikációs gesztussal személyiséggel ruházzák fel, és terápiás helyzetbe vonják. Költői énről beszélnek ugyan, de végső soron Berrymant analizálják. A pszichoanalízis szempontjainak is helye lehet a versek értelmezésében, ugyanakkor meglátásom szerint ez mégis csak az egyik, és nem az egyetlen módja a megértésnek.

BRANCZEIZ A. (2020a): Kiről szólnak az *Álomdalok?* A vallomásos költészet felőli olvasat lehetőségei és korlátai John Berryman *The Dream Songs* című ciklusában. *Kalligram* 29(4): 75–83.

BRANCZEIZ A. (2020b): Hangadó – John Berryman *The Nervous Songs* című ciklusáról. In: NOVÁK Anikó és SEMSÁG Tibor (szerk.) *Nyom-követés 5. tanulmánykötet.* Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Irodalomtudományi Osztály, 9–26.

COLEMAN, P. (2014): *John Berryman's Public Vision: Relocating the Scene of Disorder*. Dublin, University College Dublin Press.

EPIKTÉTOSZ (1978): *Kézikönyvecske.* (ford.: Sárosi Gyula) Budapest, Európa.

EPIKTÉTOSZ (1983): A szabadságról. (ford.: Bollók János) In: Steiger Kornél (szerk., vál., jegyz.): *Sztoikus etikai antológia.* Budapest, Gondolat, 73–99.

ERNST, J. (2010): *Lukács: Egy teológus portréja.* (ford.: Kocsi György, Friesz Enikő, Horváth Cecília) Budapest, Kairosz.

FERENCZ GY. (1999): John Berryman: A megsokszorozódott személyiség és a költői én. In: UŐ.: *Hol a költészet mostanában? Esszék, tanulmányok.* Budapest, Nagyvilág, 119–126.

HORVÁTH, R. (2005): *„Never Asking Why Build – Only Asking Which Tools": Confessional Poetry and the Construction of the Self*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

JÁNOSY I. (1988): Utószó. In: John BERRYMAN: *Henry sorsa.* (ford.: Ferencz Győző és Jánosy István) Budapest, Európa, 115–129.

JÁNOSY I. (1981): John Berryman. *Kortárs* 25(6): 931–938.

LINEBARGER, J. M. (1974): *John Berryman.* Boston, Twayne Publishers.

PAPP M. (2005): A teológiai etika gyújtópontja a *Hegyi beszéd* hermeneutikus olvasatában. *Teológia* 39(1–2): 37–54.

SHERWIN, M. (2011): *Confessional" Writing and the Twentieth-Century Literary Imagination.* Basingstoke, Palgrave Macmillan.

SENECA (2019): *Erkölcsi levelek.* (ford.: Kurcz Ágnes és Sárosi Gyula) Budapest, Helikon.

VENDLER, H. (1995): *The Given and the Made: Recent American Poets*. London & Boston, Faber & Faber.

Branczeiz Anna, PhD-hallgató
irodalomtörténész, kritikus, költő
Pécsi Tudományegyetem
Irodalomtudományi Doktori Iskola
anna.branczeiz@gmail.com